

FELSEFE DÜNYASI

2019/ YAZ/ SUMMER Sayı/Issue: 69

FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, Süreli ve hakemli bir Dergidir.

ISSN 1301-0875

Türk Felsefe Derneği mensubu tüm Öğretim üyeleri (Prof. Dr., Doç. Dr., Dr. Öğr. Üyesi) *Felsefe Dünyası*'nın Danışma Kurulu/ Hakem Heyetinin doğal üyesidir.

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına Başkan Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ

Editör/Editor

Prof. Dr. Celal TÜRER

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ (Ankara Üniv.)

Prof. Dr. Celal TÜRER (Ankara Üniv.)

Prof. Dr. M. Kazım ARICAN (Yıldırım Beyazıt. Üniv.)

Prof. Dr. Gürbüz DENİZ (Ankara Üniv.)

Prof. Dr. Mustafa ÇEVİK (Ankara Sosyal Bilimler Üniv.)

Doç. Dr. Necmettin Pehlivan (Ankara Üniv.)

Dr. Öğr. Üyesi M. Enes KALA (Yıldırım Beyazıt Üniv.)

Felsefe Dünyası yılda iki sayı olmak üzere Temmuz ve Aralık aylarında yayımlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's Index ve Tubitak/Ulakbim tarafından dizinlenmektedir

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is Published Biannually. It is indexed by Philosopher's Index and Tubitak/Ulakbim since 2004

Adres/Adress

Necatibey Caddesi No: 8/122 Kızılay-Çankaya / ANKARA PK 21 Yenişehir/Ankara

Tel & Fax : 0312 231 54 40

www.tufed.org.tr

Fiyatı/Price: 50 TL (KDV Dahil)

Banka Hesap No / Account No:

Vakıf Bank Kızılay Şubesi | IBAN : TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi / Design: Emre Turku

Kapak Tasarımı / Cover: Mesut Koçak

Baskı / Printed: Tarcan Matbaası

İvedik Cad. Mercan 2 Plaza, No: 417, Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0 312 384 34 35-36 (Pbx) Fax: 0 312 384 34 37

Basım Tarihi : Temmuz 2019, 600 Adet

NECATİ ÖNER DÜŞÜNÇESİNDE FELSEFENİN YERİ VE DEĞERİ ÜZERİNE

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 69, Yaz 2019, ss. 95-117.

Hakemleme: 20.04.2019 | Kabul: 19.05.2019

Emel KOÇ*

Necati Öner gerek verimli akademik yaşamı ve özgün fikirleriyle gerekse yetiştirdiği çok sayıda öğrenci ve ilmi birikimlerini de yansıtarak gerçekleştirdiği yöneticilik görevleri ile Türkiye’de felsefi düşüncenin gelişiminde büyük katkıları olan, Türk düşünce ve kültür hayatında derin izler bırakan önemli bir felsefeci ve fikir insanıdır.

Öğrencilik yıllarında öncelikle tarih öğretmeni olmayı düşünen, ancak Lise son sınıftaki felsefe hocasının da etkisiyle felsefeyi seven ve ilgi duymaya başlayan Öner, öğrenci olarak çok da başarılı olduğu bu alanda öğretmen olmak arzusuyla Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümünü seçmiştir. Bu seçim Necati Öner’in başarılarla dolu akademik hayatının yönünü de tayin etmiştir.

Felsefe ile meşgul olmanın, diğer bir deyişle felsefe yapmanın insanın tabiatı gereği¹ olduğunu düşünen Öner, felsefi bilgiyi kuru ve soyut bir bilgi olarak değerlendirmeyip, “felsefi bilgisini günlük hayatta uygulayan”, “pratik”² bir düşünür olma özelliğine sahiptir.

Bilginin edinilmesinin yeterli olmadığını, bilgiyi “özümsemek, onu kendi hayatına geçirebilmek”³ gerektiğini belirten Öner, felsefenin kökensel anlamı gereği, “bilmek ile ahlâki anlamda iyiye uygun yaşamak” arasında kurduğu ilintiyi, yani “teori-pratik birliğini” yaşamında en iyi görebileceği-

* Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Felsefe Grubu Eğitimi, Prof. Dr. emelkoc20@yahoo.com

1 Necati Öner, “Felsefeden Beklediklerim”, s. 20.

2 Süleyman H. Bolay, “Felsefe Yapmak ve Necati Öner”, s. 535

3 Recep Kılıç vd., “Prof. Dr. Necati Öner ile Söyleşi”, s.163

miz fikir insanlarından biridir. Başka bir deyişle Necati Öner, felsefeyi bir yandan belli bir bilgiyle diğer yandan da belli bir yaşam tarzıyla, en iyiye adanmış bir yaşam modeliyle özdeşleştirebilen bir yaklaşım sergilemiştir.

Necati Öner, elli yılı aşan bir süre ülkemizde felsefi düşüncenin gelişimi için çaba harcayan, düşünen, tenkit eden, tenkitçi olmasına rağmen, hoşgörülü bir yaklaşım sergileyen, doğru, yanlış ya da ideolojik olabilen fikirleri tenkit etmekle birlikte, her türlü fikre saygı ile yaklaşabilen ⁴ bir şahsiyettir. Öner'in akademik ve yöneticilik hayatında öne çıkan en önemli vasıflarından birisi beşeri ilişkilerdeki müstesna özellikleridir. Onun öğrencilerine ve meslektaşlarına karşı nezaketi, ilgisi, herkesin her sorunu ile yakından ve candan ilgilenmesi önemli hususiyetlerindendir...Dostluğa verdiği önem, iyi ve kötü günlerinde dostlarının hep yanında olması, samimiyetinin içtenliğinin ve vefasının en güzel tezahürü olmuştur.⁵

Felsefi etkinlik diğerleriyle açık ve net bir biçimde iletişim kurma yeteneğini incelikli hale getirerek,⁶ düşünceleri anlamlı bir biçimde ifade etme imkanı veren bir etkinliktir. Bu hususiyeti felsefeci olmasının yanı sıra mantıkçı da olan ve insanın özünün "mantık ve mantıkçılık"⁷ olduğunu iddia eden Necati Öner'in şahsında net bir biçimde görebilmek mümkündür.

Öner, çok net ve anlaşılır bir üsluba sahiptir. Zor ve karmaşık felsefi konuları herkesin anlayabileceği sadelikte takdim etmek kolay başarılacak bir iş olmasa da, Öner'in her bilimsel yazısında bu açık, net ve meramını çok iyi anlatabilen üslubu görebilmek mümkündür. Onun en önemli özelliklerinden birisi felsefenin zor, muğlak ve soyut konularını sade ve anlaşılabilir bir üslupla kaleme alabilmesidir.⁸ Fikirlerini açık, tutarlı ve öz biçimde ifade eden felsefecilerimizden biri olan Öner'in bu özelliğinin onun klasik mantığı iyi bilmesi ve mantık kurallarını iyi uygulamasından kaynaklandığını söyleyebilmek mümkündür.⁹

Bu çalışmada, insanı kavramla yaşayan, bilen ve düşünen bir varlık, bilimi ve felsefeyi ise kavramsal düşünmenin alanı olarak gören Necati Öner'in düşüncesinde felsefenin yeri ve değeri ele alınacaktır.

4 Bolay, a.g.e, s.534-535

5 Mustafa S. Yazıcıoğlu, "Örnek ve Model Bir İlim Adamı Necati Öner", s.17

6 <https://gustavus.edu/philosophy/answers.php>

7 Bolay, a.g.e., s.534

8 Yazıcıoğlu, a.g.e., s.16

9 Bolay, a.g.e.,s.534

I. Üç Temel Zihniyet Tarzı

Necati Öner'in Doçentlik tez çalışması "Fransız Sosyoloji Okuluna Göre Mantığın Menşeinin Sosyolojik İzahı" konusundadır. Öner'in bu konuyu seçmesinde Ziya Gökalp'in "Türk Medeniyeti Tarihi" adlı eserindeki "Türk Mantığı" başlıklı bölümdeki düşünceler etkili olmuştur. Gökalp burada mantığın menşeinin toplumsal olduğu, ilkelerinin ferde toplum tarafından empoze edildiği fikrini, Fransız Sosyoloji Okulunun düşünürlerinin görüşlerine uyarak eski Türklerin toplum hayatını ele alıp bazı mantık ilkelerinin nasıl doğduğunu açıklamaya çalışmıştır. Necati Öner bu farklı görüşü tez konusu olarak seçip derinlikli olarak incelemek istemiştir.

Fransız Sosyoloji Okulunun temsilcileri Durkheim'ın, Levy-Bruhl'ün ve İngiliz antropologları Taylor, Frazer ile Levi Strauss'un insan zihni ve zihniyetinin gelişimi üzerine yaptıkları değerlendirmeler sonucunda ilkel toplumda yaşayan insanın zihin yapısı ile medeni toplumda yaşayan insanın zihin yapısının farklı olduğu kanaati oluşmuştur. Bu farklılığın mantık farklılığı olduğunu dile getirenler bile olmuştur. Bu suretle insanın birisi ilkel toplumlara diğeri medeni toplumlara hakim olan iki temel zihniyeti olduğu savunulmuştur. Bu iki zihniyet birbirinin devamı olmayıp, insan zihninin iki ayrı tarzıdır. İki farklı zihniyetten birisi ilkel, mitik, mistik, majik; ikincisi ise aklî, pozitif zihniyet olarak adlandırılmıştır.¹⁰

Necati Öner bu zihniyetlerden ilkinde majik (büyüsel) ikincisine pozitif (olgusal) zihniyet demeyi uygun bulmuş, bu iki temel zihniyete bir üçüncüsünün eklenmesi gerektiği kanaatine varmıştır. Bazı akıl yürütmelerimizin ne büyüsel ne de olgusal zihniyete yerleştirilebileceğini vurgulayan Öner, üçüncü tarz zihniyet olarak "dini tefekkürler ile felsefi tefekküre hakim olan zihniyetten" yani "eleştirel", "kritik zihniyetten" söz etmiştir.

Üçüncü tarz, yani "eleştirel zihniyetten" söz etmesi sonrasında Öner, dini tefekkürler ile felsefi tefekkür tarzını ele alarak değerlendirmiştir: Din alanında yapılan tefekkür sonucu elde edilen önermeler tecrübe ile tahkik edilemezler, bu sebeple pozitif değildirler. Bunları büyüsel zihniyetle de açıklamak mümkün değildir. Zira dini inançla batıl inanç arasında fark vardır. Büyüsel zihniyetin hakim olduğu inançla, dini inanç arasındaki fark şöyle ifade edilebilir: Her iki inanç alanında da görünmeyen gücün etkisi olmakla birlikte, bu gücün mahiyeti ikisinde ayrıdır. Büyüsel zihniyete hakim olan güç, içkin (immanent)dir; örneğin nazarı önleyen güç mavi boncuğun kendisindedir veya büyücü bu güce sahiptir. Dini inançta ise güç kaynağı

10 Öner, "Üç Temel Zihniyet", s. 231

aşkın (transcendant) olan Tanrı'dır. Büyüsel zihniyete bağlı inancın kaynağı ya kolektif tasavvurlardır ya da ferdin kendisidir. Dini inançta ise kaynak vahiyle bildirilen bilgidir. Bu sebeple büyüsel zihniyete bağlı bilgi, tek tek, dağınık ve düzensiz iken, dini inançla ilgili bilgi vahye dayalı, objektif ve düzenlidir. Buna dayanılarak sistematik bilgi kurulabilir.¹¹

Bu suretle büyüsel zihniyete bağlı inanç ile dini inancı özenle birbirinden ayıran Necati Öner, felsefi tefekküre yönelik değerlendirmelerde bulunmaya girişir: Öner'e göre, insan tecrübenin verileri ile yetinseydi bilim yeterli olurdu ve felsefeye ihtiyaç kalmazdı. İster bilgi ister varlık felsefesi yapsın, insan bu faaliyetinde tecrübeyi aştığı için felsefi düşünce pozitif zihniyete dayandırılmaz, düzensiz, dağınık, sistemleştirme imkânı olmayan büyüsel zihniyete ise hiç bir suretle dayandırılması mümkün değildir. Öyleyse dini ve felsefi düşünceye hakim olan zihniyet büyüsel ve olgusal zihniyetin dışındadır.¹² Felsefi ve dini düşünce, bir bakıma, büyüsel ve olgusal zihniyetlere bağlı bilgilerin eleştirisi olduğu için bu üçüncü tarz zihniyete Öner "eleştirel" ya da "kritik" zihniyet demiştir.

Öner'e göre büyüsel (magique), olgusal (positive) ve eleştirel (critique) olmak üzere bu üç zihniyet, birbirlerinin devamı değildir. Bir tekamül zinciri içinde bulunmayan bu üç zihniyet, insan zihninin üç ayrı kipi (mode) dir. Toplumlara göre bu zihniyetlerin hakimiyet dereceleri değişir. İlkel toplumlara hakim olan büyüsel zihniyet iken, ilerlemiş toplumlara hakim olan pozitif ve kritik zihniyettir. Ancak her toplumda her üçü de var olduğu gibi, tek bir kişide bile zaman ve yere göre üç zihniyet kendini gösterebilir. Bu üç zihniyetten büyüsel zihniyetin tipik temsilcisi "büyücü", olgusal zihniyetin tipik temsilcisi "bilim adamı" eleştirel zihniyetin tipik temsilcileri "velî" ve "filozof"tur.¹³

Bu suretle Necati Öner Doçentlik çalışması vesilesiyle form olarak mantıklı düşünmenin doğuştan ve değişmez olduğu, en ilkel insanla en medeni insan arasında bu bakımdan bir fark bulunmadığını bulgulayarak, mantıklı düşünmenin bir tekamül sonucu meydana gelmediği, bütün insanlarda aynı olduğu düşüncesinde olanlara iştirak etmiştir. İlkel toplumda yaşayan bir insanla medeni bir toplumda yaşayan insanın farklı düşüncelere sahip olduğunu belirten Öner, bu farklılığın mantıktan değil, zihniyetten kaynaklığını tesbit etmiştir.

11 Öner, *a.g.e.*, s. 231-232

12 Öner, *a.g.e.*, s. 232

13 Öner, *a.g.e.*, s. 233

II. Zihniyet ve Tutum

Öner'e göre büyüsel, olgusal ve eleştirel olmak üzere doğuştan olan üç temel zihniyetin yanı sıra bir de sonradan kazanılan ikinci dereceden zihniyetler vardır ki, bunlara "tutumlar" da denilebilir.

Bilimsel zihniyet, dini zihniyet, demokratik zihniyet, siyasi zihniyet, felsefi zihniyet, totaliter zihniyet gibi düşünme biçimleri sonradan oluşması ve herkeste olmayıp, zamana ve mekâna bağlı olarak kazanılan zihniyetler olması sebebiyle Öner bunlara "ikinci dereceden zihniyetler" ya da "tutumlar" adını verir.

Öner'e göre zihniyet, "insan zihninin bir hali, bir tavrıdır"¹⁴ Ancak zihniyet başka bir açıdan ise şöyle ifade edilebilir: "Zihniyet, insanın varlığı anlayış tarzı ve bu anlayışa göre varlık karşısında vaziyet alış halidir."¹⁵ Burada altı çizilmesi gereken husus zihniyetlerin, ferdin veya sosyal bir grubun düşüncesini sevk ve idare etmesidir; yani nihai noktada davranışlarımız bir zihniyetin eseri olmak durumundadır. Diğer bir deyişle " bir grubun sağlamlığı ve güçlülüğü kendisinin mevcudiyetini gerekli kılan zihniyetin, o grubu teşkil eden fertlerdeki hakimiyetinin derecesi ile doğru orantılıdır."¹⁶

Öner'e göre," birinci dereceden ya da temel zihniyetler ile bizde doğuştan bulunmayan, sonradan elde ettiğimiz ikinci dereceden zihniyetler ya da tutumlar arasında derece değil, mahiyet farkı vardır. Temel zihniyetler insan zihninin tabîi kipleridir. Bunlar insan olmanın halleri olup, bunlara sahip olma insanın kendi elinde değildir. Bu açıdan temel zihniyetler insanın özü (essence) ile ilgilidir. Bunlarda ferde ait olan, onların varlığı değil, hakimiyet derecesidir. İkinci dereceden zihniyetlerin varlığı insana bağlı olup, sonradan kazanılmıştır. Bunlar da ferdin "varoluşunu" belirler. Dolayısıyla temel zihniyetler insanın "özü" ile, ikinci dereceden zihniyet ya da tutumlar "varoluşu" ile ilgilidir.¹⁷

"Tutum" ile "varoluş" birbiri ile ilgili olduğuna göre bu durumda akla "Tutum mu varoluşu sağlıyor?", yoksa "Varoluş mu tutumu tayin ediyor?" gibi sorular gelebilir. Öner'e göre tutum ile varoluş arasında öncelik-sonralık biçiminde bir ilişki yoktur, karşılıklı etkileşim ile ikisi aynı anda oluşur. "Tutum" ve "varoluş" her ikisi de kazanılmış şeyler olduklarından fert varoldan haberdar olmaya başlayınca hem bir tutuma girer hem de varoluşu

14 Öner, *a.g.e.*, s. 229

15 Öner, *a.g.e.*, s.229

16 Öner, "Millî Zihniyet ve Millî Birlik", s.278

17 Öner, "İnsanda Öz ve Varoluş", s.57

oluşmaya başlar. Böylece “ben” haline gelen “fert” var olana nüfuz ettikçe tutum ve varoluşu değişim içerisinde olur.¹⁸ Dolayısıyla insan aynı “varoluş” aynı “tutum” içinde bulunamayıp, sürekli değişim halindedir. Tutumlar genellikle eğitim ve bilgi yoluyla kazanılırlar. Öner, tutum elde ederken etkin unsurun “bilgi” olduğunu düşünmekle birlikte, duygular ve sosyal çevre edinilen bilgilere anlam kazandırdığı ve eyleme esas olan bilgiye yol gösterdikleri için, tutumların oluşumunda duyguların ve sosyal çevrenin etkilerine de dikkat çeker.

Öner’e göre insanların tutumları temelde kabul ettikleri temel hükümlerden kaynaklanır. Bu temel hükümler onun zihin dünyasını sınırlar. O tutum içinde kaldıkları sürece verecekleri her hüküm, yapacakları her davranış, temel kabullenmelere bağlı olarak onların çevrelediği alan içerisinde olur. Farklı hüküm verme, farklı davranış içinde bulunma, ancak temel kabullenmeleri değiştirmekle yani “tutum” değiştirmekle mümkün olur. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere tutumlar sayıca sınırsızdır; üç temel zihniyetin her birinin içinde fertlerin farklı tutumları bulunur... İnsanlar temel zihniyetler içinde aldıkları tutumlarla varoluşlarının bilincine varırlar.¹⁹

Tutumlar sayılamayacak kadar çok olsalar da, Öner bu tutumları “açık tutum” ve “kapalı tutum” olmak üzere iki sınıfta toplayabilmenin mümkün olduğunu ifade eder. Açık tutuma sahip olan kimselerde “müsamaha” duygusu hakimdir, onlar tartışmaya önyargısız olarak açıktırlar. Sorgulayıcı bir tutum içinde olanlar, katı bir tutuma sahip olmadıkları için daha doğru ve tutarlı gördükleri yeni bir tutuma kolaylıkla geçebilirler. Oysaki sadece belli bir anlayış içerisinde sıkışıp kalmış zihniyetlere “kapalı tutum” denir. Bu tutuma sahip olan kişiler kendi düşüncelerini mutlak anlamda doğru olarak kabul ettikleri için farklı düşüncelere tahammülleri yoktur.

Burada akla “farklı düşüncelere yönelik bu denli tahammülsüzlük neden kaynaklanıyor?” ya da “Kapalı tutum neden meydana geliyor?” gibi sorular takılabilir. Bu soruların yanıtını Öner’in “Her zihniyet ve tutum bir sistemdir. Bir tutum içinde bulunmak, bir sistem içinde bulunmak demektir. Sistem, tutarlı bir önermeler kümesidir, yani bir sistem içindeki önermelerin doğruluk ölçütü tutarlılıktır.”²⁰ biçimindeki düşüncesinde bulabilmek mümkündür. Bir mantıkçı olarak Öner buna “biçimsel doğruluk” veya “mantıksal doğruluk” demektedir.

18 Öner, *a.g.e.*, s.59

19 Öner, *a.g.e.*, s.62-63

20 Alparşan Açıkgenç, “Necati Öner’in Felsefi Sisteminin Temeli Olarak “Zihniyet” Nazariyesi”, s.82.

Tutarlılık bir basamaklaşmayı, bir zincirlemeyi ifade eder. Tutarlılık en az iki basamak arasında bahis konusudur. Basamaklar arasında tıpkı zincir halkaları gibi bağ bulunur. Bu bağ basamaklar arasında geçişi sağlar. Tutarlılık bu geçişin akıl ilkelerine uygun olması, yani aklın bu geçişi kabullenmesi demektir. Bu sebeple, biçimsel doğruluk, bir zincirleme olan akıl yürütmede aranır. Akıl yürütmede tutarlılık, akıl yürütmeye başlarken hareket noktasını teşkil eden basamakla akıl yürütmenin sonucu arasındadır.²¹

O halde bir tutuma sahip olan kişi, o tutumun temelinde kabul edilen önermeler ve değerler sistemi dahilinde akıl yürütmekte olduğu için, o tutum içinde verilen hükümler temel önermelerle tutarlılık içinde olmalıdır. Bu durum onun sonraki düşüncelerinin seyrini doğal olarak belirlemek durumundadır. Farklı tutumlara sahip kişilerin uzlaşamamalarının temel sebebi onların “verdikleri hükümlerin bilgi doğrusu olduğu kanaatini taşımalarından dolayıdır.”²² Oysaki bir önermenin tutarlı bir sistem içinde olması onun muhteva olarak da doğru olduğu anlamına gelmemektedir.

III. Kültür ve Felsefe

III. A. Ünersel Kültür ve Milli Kültür

Öner'e göre insanı insan kılan, insan toplumunu hayvan sürüsünden ayıran kültürdür. “İnsan, kültür meydana getiren bir canlıdır.”²³ İnsanın varolanları hakkında, hangi yolla olursa olsun edindiği bilgiler ve bu bilgilere dayanılarak ortaya konulan eserler ve fiiller kültürü oluşturur. Kültürde esas olan elde edilen bilgilerdir, eser ve fiiller bu bilgilerin tezahürleridir. Biz bir kültürün varlığını ortaya konan eser ve fiillerden anlamak durumunda olsak da, eser ve fiiller kültür değil, kültürün tezahürleridir.²⁴

Kültürde bilgi esas olduğundan bilgi çeşitleri aynı zamanda kültür unsurlarını teşkil eder. İnsanlar varolanların bilgisini onlara farklı açılardan bakarak, farklı metodlar kullanarak elde eder, bu suretle bilgi türleri doğar. Kültürün ana unsurları olarak din, felsefe, bilim, sanat, düzensiz bilgiler ve okkült bilgiler sayılabilir.²⁵

Kültür unsurları, aslında varolanlar hakkında bilgiden ibaret olduğu için, kültürde ilerleme, Öner'e göre varlığı tanımaktaki ilerlemedir. Varolanlara

21 Öner, “Biçimsel Doğruluk”, s.6

22 Bolay, “Necati Öner'in Felsefesi”, s.44

23 Öner, “Kültür”, s.195.

24 Öner, *a.g.e.*, s.189-190

25 Öner, *a.g.e.*, s. 190

nüfuz ettikçe onları tanıdıkça bilgimiz artmakta, artan bu bilgiler pratik hayata uygulandıkça toplumun düzeyi de yükselmektedir.²⁶

Öner sözü edilen altı bilgi türünün oluşturduğu kültürü aidiyeti yönüyle “özgü kültür” ve “ortak kültür” olarak ikiye ayırır. Aidiyet bakımından kültürün bir kısmı bir millete özgü olup, o milletin damgasını taşır. Milletlerin ayırımı kültürün bu yanı iledir. Kültürün bir kısmı ise tüm insanlığa has olup, herhangi bir milletin damgasını taşımaz, milletlerin ortak malı gibidir. Birincisi bölgesel, ikincisi yaygındır, birincisi sosyo-sübjektif, ikincisi objektiftir. Kültüre ait bu iki kavramdan çoğu kez, birisinin “milli kültür” diğ erinin “üniversel kültür” olarak adlandırıldıklarını, kendisinin de daha önce bu iki terimi kullandığını ifade eden Öner, bu terimler yanlış çağrışım yaptıkları için onların yerine ilkin e “özgü kültür” ikincisine “ortak kültür” demeyi tercih ettiğini belirtir.²⁷

“Özgü kültür” milleti millet yapan, bir toplumu kendisi yapan unsurdur. Fertleri birbirinden “ben”lerin ayırdığı gibi toplumları da birbirinden özgü kültürler ayırır. Bu durumda “özgü kültür bir milletin ben’idir.”²⁸

“Ortak kültür” ise insanlığın ortak malıdır. Her milletin ortak kültürünün kullandığı kısmı, onun milli kültürüne dahil olur. Bu açıdan “milli kültürü” yalnız o milletin damgasını taşıyana indirgemek yanlıştır.

Bir milletin milli kültürü, Öner’e göre, hem özgü hem ortak kültürden oluşan bir bütündür. Özgü kültürle ortak kültür bir toplumda birbirinden kopuk, ilişkisiz olarak yan yana bulunmazlar. Onlar arasında sürekli bir etkileşim vardır. “Bir toplumda ortak kültürün gelişmesi özgü kültürün sağladığı manevi güce bağlıdır. Diğer taraftan ortak kültürün sağladığı ortam, özgü kültürün değişmesine sebep olur.”²⁹

Öner’e göre, insanın tabiatı, insanın varolana bakış açısı bakımından kültür unsurları kategorik olarak üniverseldir, din, felsefe, bilim, sanat, büyüsel bilgi, teknik kalıp olarak her toplumda vardır. Ancak bu kalıplar içerik kazanırken toplumlarda bazı değişik görünümler sergilerler, işte bu değişik görünümler “özgü kültür” vasfını taşır.

Bu bağlamda “arı özgü kültür” ve “arı ortak kültür” olmak üzere iki yeni kavram geliştiren Öner, “arı özgü” kültürün yaşama biçimini gösteren örf ve adetlerde görülürken, bilim ve ona bağlı olan teknolojinin ise “arı or-

26 Öner, “Felsefe ve Toplum”, s.27

27 Öner, “Kültür”,s.192

28 Öner, *a.g.e.*,s.193

29 Öner, *a.g.e.*,s. 193

tak kültür” niteliğinde olduğunu ifade eder. Kategorik olarak üniversal olan kültürün hangi sebeple “özgü” olduğu konusunda ise Öner şu şekilde değerlendirmektedir: Özgünlük, kendisini daha çok insan ve toplumla ilgili alanlarda gösterir. İnsan, toplum ve din felsefesi yapan filozof, problemlere yönelirken ister istemez mensup olduğu milletin değer hükümlerinin etkisi altındadır. Değer hükümleri ise çoğunlukla bir topluma hastır. Felsefede tamamen objeye bağlı bilimin objektifliği yoktur. Felsefe filozofun damgasını taşır. Bu açıdan felsefe sanata benzer. Filozof problemlere kendi kişiliği açısından-kişiliğini kazandıran ise toplumun değer hükümleridir- yaklaşır.³⁰ Bu suretle felsefe, evrensel bir bilgi olmakla beraber filozofun mensubu olduğu toplumun izlerini taşıdığı için “özgü kültür” unsurlarını da yapısında taşımaktadır. Benzer bir durum sanat açısından da söz konusudur. Öner, dinin de menşei itibarıyla ortak kültür unsurlarından olduğunu, ancak din kültürünün de “özgü” yanının bulunduğunu ifade eder. Din uygulamayı gerektirir, aynı dinin farklı toplumlardaki uygulamalarında, farklılıklar görebilmek -Örneğin, camilerin minare şekilleri farklı milletlerde farklılık gösterir- mümkündür. Bu uygulamadan doğan farklılıklar Öner’e göre ortak kültür unsuru olan din kültürünün özgü yanını oluşturur.

Öner, kültürün ortak ve özgü kısmının her ikisinin de “bir milletin gelişip yaşaması için şart”³¹ olduğunu vurgular. Toplumun milli kültürü ortak ve özgü kültürden oluşan bir bütün olması sebebiyle birine önem vererek diğerini ihmal etmek nihai noktada önem verilenin de fonksiyonunu engelleyecektir. Bu sebeple “milli kültüre verilecek önem onun bütünlüğü içinde olmalıdır.”³²

Öner bir zihniyetin oluşumunda tüm kültür unsurlarının etkisi olsa da asıl rolü “üniversal kültür” denilen kültür unsurlarının oynadığını ifade eder. Kültürün üniversal yanı yalnızca bir zihniyetin sağlanmasında başlıca rolü oynamakla kalmaz, aynı zamanda milli kültür unsurlarını da etkiler. Bu açıdan “bilim, teknik, felsefe ve din kültür unsurlarının en önemlileridir.”³³ Bunların diğer kültür unsurları üzerine olan etkileri açıkça görülmektedir. Öner milli kültürü en çok etkileyen üniversal kültür unsurunun din olduğunu vurgulayarak, milli kültürün hangi unsuru alınırsa alınsın onda dinin izlerini görebilmenin mümkün olduğunu ifade eder. Bilim ve felsefenin de zihniyetlerin oluşumuna tesirleri dolayısıyla milli kültür üzerinde etkileri vardır. Ancak bilimsel ve felsefi bilgi, mahiyetleri gereği az sayıda insana

30 Öner, *a.g.e.*,s.194

31 Öner, *a.g.e.*,s.195

32 Öner, *a.g.e.*,s.196

33 Öner, “Zihniyet Farklılıkları ve Kültür”,s.246

doğrudan doğruya hitap etmeleri sebebiyle, zihniyetlerin oluşmasında tesirleri genellikle dolaylı yollardan olur. Bilim ve felsefe eserlerini anlamak belli bir bilgi seviyesini ve belli bir formasyonu gerektirdiği için bu tür eserler ile büyük kitleler doğrudan doğruya temas etmezler. Bu tür eserler ya örgün eğitim, ya vülgarize eser ya da başka bilgi kolları yoluyla geniş kitlelere aktarılır.

Öner'e göre, fertlerin milli kültür unsurlarına bağlılığı milli birliğin başlıca âmildir. Milli kültür unsurlarının yaşaması ve fertlerin bu kültürle olan bağlarının kuvvetlenmesi ise eğitim yoluyla olacaktır. Bu yolda aileye ve devlete düşen görevler vardır.³⁴

Bir milletin fertlerinin milli kültüre bağlılığının o milletin varlık şartı olarak gerekli olmakla birlikte, yeterli olmadığını ifade eden Öner, o fertlerin mensup oldukları medeniyete bağlılıklarının da gerekli olduğunu belirtir. Bu ise fertlerin üniversal kültüre olan bağlılıklarıdır. İnsanın insanca yaşaması, medeniyetin nimetlerinden faydalandığı ölçüde olacaktır. Ancak medeniyetin nimetlerinden faydalanmakla yetinmek de millet ve devletleri güçlü kılmak için yeterli değildir. Medeniyete katkıda bulunmak, yani varlığı tanımada daha ileri gitmek, bu suretle faydalanım alanını genişletmek de gereklidir. Bu ise universal kültür alanına yeni bilgiler, icatlar, keşifler kazandırmakla olur.

Öner, mevcut zihniyeti aşarak, onu değiştirebilecek yeni bilgileri elde etme ve üniversal kültür alanını genişletebilmenin az sayıda kişinin işi olduğunu ifade eder. "Bunlar bilim adamları ve mütefekkirlerdir. Büyük kitleler bir zihniyete sahip olmakla, o zihniyetin oluşmasında malzemeyi temin eden bu seçkin kişilerin peşinden gitmektedirler."³⁵

Öner'e göre insan fiillerini yöneten zihin faaliyetleri bir zihniyetin sevk ve idaresi altında olduğu için herhangi bir organize toplumun varlığını ve canlılığını olması gerektiği gibi sürdürebilmesi o toplumda hakim olan zihniyete bağlıdır. Zihniyeti meydana getiren kültür olduğuna göre, bir toplumu istenen seviyeye eriştirmek için gereken zihniyeti sağlayacak bir kültür politikasına ihtiyaç vardır. Toplumsal kargaşalar ve sarsıntıların ardında çoğu kez farklı zihniyetlerin çarpışması olduğu için bir toplumun huzur içinde bulunması da yine bir kültür meselesidir. "Bir toplumun varlığının devamı ve her türlü gelişmesinin sağlanması için alınan bütün sosyo-eko-

³⁴ Öner, *a.g.e.*, s.249

³⁵ Öner, *a.g.e.*, s.251

nomik tedbirlerin başarısı, bunların gerekli kıldığı bir kültür politikasına bağlıdır.”³⁶

Necati Öner, öte yandan, çeşitli yollarla bir milletin fertlerinin milli kültürleri ile ilgili bağlarını zayıflatmak suretiyle o devletin milli birliğini sarsmanın ve o milleti istismar alanı haline getirmenin mümkün olduğuna dikkat çeker. “Kültür emperyalizmi denen şey budur; sıcak harple yapılmak isteneni, kültür yolu ile yapmak Bir millette milli kültür unsurlarını zayıflatarak bir boşluk yaratıp, başka bir milletin milli kültür unsurlarını oraya hakim kılmak...”³⁷ Bu suretle kültür emperyalizminin açık veya kapalı propagandası ile bazı kişiler kendi milli kültürlerine ters düşer ve yabancılaşırlar. “Milli kültür içinde yabancılaşanların sayısı arttıkça milletin aldığı yara büyür, milli zihniyet zayıflar. Zemin müsait oldu mu, yani bir ülkede milli zihniyet sönük, devlet zayıf düştü mü, milleti bölücü, memleketi parçalayıcı akımlar kol gezer.”³⁸

III. B. Kültür ve Dil İlişkisi

Öner, dil ile kültür ilişkisi söz konusu olduğunda birçok düşünürün aksine, kültür unsurları arasında dilden söz etmez. Farklı bir bakış açısıyla konuya yaklaşan Öner, “dilın bir kültür unsuru olup olmadığı sorusu”nun üzerinde durulmaya değer bir soru olduğunu ifade ederek, “Kültür, bilgiye denk, ona dayalı bir şey olarak görülürse, dil, kültür unsuru olmaz. Çünkü dilin kendisi bir bilgi türü değildir, bir semboldür, bilginin ifade aracıdır”³⁹ demektedir.

Ancak insanlar bilgilerinin başkalarına bildirme olanağına sahip olmasalardı, bilgi birikimi, bilgi gelişimi, diğer bir deyişle kültür olamayacağı için dil, kültür unsuru olmasa da “kültürün ön şartıdır, kültürden önce gelir. Bu öncelik zaman önceliği değil, mantık önceliğidir. Dil bir kültür unsuru olmaz ama, kendisi bilgi konusu olduğu zaman kültür unsurları oluşur, lengüistik, fonetik gibi.”⁴⁰

Kültürün bir düşünce mahsülü olduğunu ifade eden Öner, “dil ile düşünce” arasında sıkı bir ilişki olduğunu belirtir. Dil ile düşünce ilişkisi konusunda ilki “Dilsiz, düşünme olmaz; dil aslında bir iç konuşmadır.” İkincisi ise “Dilsiz, düşünme mümkündür” olmak üzere iki ayrı görüş vardır. Öner, her iki görüş için de dilin, düşüncenin ifade aracı olması sebebiyle öneminin bü-

36 Öner, *a.g.e.*, s.252

37 Öner, *a.g.e.*, s.250

38 Öner, “Milli Zihniyet ve Milli Birlik”, s.290

39 Öner, “Dil”, s.291

40 Öner, *a.g.e.*, s.291

yük olduğunu vurgular. Zira düşünce mevcudiyetini dille ortaya koyar; yani dil düşünceye hayatıyet verir. Düşünce dille yaşar, dille düzene girer. Öte yandan düşünceден arındırılmış bir dil ise, hayatıyeti olmayan boş bir kalıptır. Görüleceği üzere dille düşünce arasında zorunlu bir ilişki bulunmakta olup, gelişimleri de birbirlerine bağlıdır. Düşünce varolana nüfuz edip yeni kavramlar kazanıp onları ifade ederek dili zenginleştirirken, dil zenginleştiğçe düşünce varlığa nüfuz etmede güç kazanır.⁴¹

Öner'e göre kültür bir düşünce ürünü olması sebebiyle oluşup gelişmesi dile bağlıdır. Zengin bir millî dili olmayan toplumlarda kültür istenilen düzeye erişemez. Dilin bir toplumda iki ayrı işlevi vardır: İlki fertler arasındaki iletişimi sağlamaktır. Bir toplumu kendisi yapan ve onu diğerlerinden ayıran değerleri vardır. O toplumun kişiliğini sağlayan bu değerler onun ana dilinde anlam kazanır. Bu sebeple ferdi bilinç, anadille kolektif bilince bağlanır. Dilin ikinci işlevi derin düşünce/tefekkür ile ilgilidir.⁴² İnsanın, varlığı tanıyıp, ihtiyaçlarını karşılamada sarfettiği gayret ve gösterdiği faaliyetlerin başında bilim ve tefekkür gelir. Bilim ve tefekkür de ancak bir dille ifade edildiği zaman varlığını gösterir ve değer kazanır. İfade edilmeyen hiçbir bilimsel veya felsefi düşünce etkili olacak bir değere sahip değildir. Dil sadece bilimsel veya felsefi düşünceyi ifade etmekle kalkmaz, onların oluşumunu da etkiler.⁴³

Bir toplumda bilim ve tefekkürün gelişmesi ile o toplumun dili arasında sıkı bir bağlantı vardır. Üst düzeyde bir bilim ve tefekkür ancak zengin ve gelişmiş bir dille olur. Öte yandan bilim ve tefekkür geliştikçe yeni kavramlar elde edilir ve bunları ifade için yeni kelimelere ihtiyaç duyulur. Bu suretle bilim ve tefekkür bir yandan dili fonksiyonunu yerine getirmek için araç olarak kullanırken, diğer taraftan dilin zenginleşmesini sağlar. Görüleceği üzere bilim ve tefekkür dille karşılıklı etkileşim halindedir. Toplumların devamlılığında bilim ve tefekkür başrolü oynar. Güçlü toplumlar gelişmiş bir teknolojiye ve buna bağlı olarak elde edilen üretime sahip toplumlardır. Her türlü teknoloji ve üretimin temelinde ise bilim ve tefekkür vardır. Millet olarak ayakta durabilmenin yolu bilim ve tefekkür alanındaki faaliyetlere bağlıdır.⁴⁴

Öner'e göre zengin ve gelişmiş bir dil olmazsa bilim ve tefekkür gerektiği gibi yapılamaz. Yaratıcı düşünme ancak anadille olabilir. Bu doğrultuda

41 Öner, *a.g.e.*, s.291-292

42 Öner, *a.g.e.*, s.292

43 Öner, "Dille İlgili Bazı Sorunlarımız", s.303

44 Öner, *a.g.e.*, s.302-303

milli dili gereği gibi öğretip yeni nesillerde milli dil bilinci ve sorumluluğu uyandırmayan bir eğitim sistemi başarılı olamaz. Çünkü milli eğitimin amaçladığı her şey dile bağlıdır.⁴⁵ O halde milli birliğimizi sağlayan milli zihniyetin güçlenmesi ve gelişmesi yolunda yaptığımız faaliyetlerin başarılı olması için milli dilimiz olan Türkçe'nin gelişip zenginleştirilmesi yolunda çaba sarfetmeliyiz.⁴⁶ Yapısı itibarıyla büyük bir dil olan Türkçe'yi⁴⁷ ilmin ışığı altında geliştirip korumak ve ona lâyık olduğu değeri vermek milli varlığımızı ilgilendiren milli bir görevdir.⁴⁸

III. C. Kültürün Bir Unsuru Olarak Felsefe

Öner, "Niçin Felsefe" adlı çalışmasında gerek toplumumuzdan gerekse Batı'dan verdiği örneklerle felsefenin birbirinden zıt hükümlerle değerlendirildiğine dikkat çekerek, felsefenin nasıl bir bilgi türü olduğunu sorgular? Bu doğrultuda o, felsefe anlayışlarının devirden devire ve hatta filozoftan filozofa değiştiği için genel geçerliği olan bir felsefe tanımı yapılamayacağını, ancak farklı felsefelerin ortak noktalarını yakalayarak onun meşguliyet alanını gösterebileceğimizi ifade eder.

Öner, Jaspers'in bu ortak noktaları "hayret", "şüphe" ve "insanın sarsılması" olarak açıkladığını belirtir. Böylece "hayret" Eflatun ve Aristoteles'i varlığın özünü aramaya sevk ederken, "şüphe" Descartes'ı şüphe edilmez kesin bilgiye yöneltmiş, "insanın sarsılması" ise Stoacıları hayatın ızdırabında ruhun sükûnunu aramaya yönlendirmiştir.

Bu doğrultuda Öner de, Jaspers'in düşüncesine katılarak insanı felsefe yapmaya iten âmilleri "hayret ve bilgi, şüphe ve kesin bilgi, insanın durumunun âlemde yokoluşu ve bizzat kendisi"⁴⁹ olarak belirlemiştir.

Öner'e göre hayret ve şüphe bilimsel bilginin doğmasının da sebepleridir. İnsan belli metodlarla varlığın bilgisini bilimsel bilgi olarak ortaya koyar. O halde insan, hayret ve şüphe eğilimlerini büyük ölçüde tatmin edebilmek için bilim yapıyorsa neden hala felsefeye ihtiyaç duyuyor? gibi bir soru zihinlere takılabilir.

Bilimler, Öner'e göre, insanın hayret karşısında bilme arzusunu karşılama ve şüphesini giderici sağlam bilgi verse bile, o bilgi felsefenin yerini tutamayacaktır. Bilimin ulaştığı bir sonuç, çözdüğü bir mesele felsefeye bir kapı

45 Öner, "Dil", s.293

46 Öner, "Dille İlgili Bazı Sorunlarımız", s.304

47 Öner, *a.g.e.*, s.319

48 Öner, "Dil Üzerine", s.301

49 Öner, "Niçin Felsefe", s.12

açacaktır. Zira “İnsan tabiatı gereği bilimin verdiği değerlendirep, onu aşmak ister...O halde felsefe insanın durmadan ileriye atılmak, verileni eleştirme, yeni çözüm yolları arama çabasının bir ürünü olarak ortaya”⁵⁰ çıkar.

Felsefe yalnızca bilimin verilerine dayanarak değil, diğer bilgi türlerine dayanarak da ötelere geçmeye yönelir. Bilime dayanarak yapılan bilim felsefesi, sanatın verilerine dayanılarak yapılan sanat felsefesi gibi. Ne kadar bilgi türü varsa o kadar felsefe vardır. Bu açıdan Öner felsefeyi “bilgi üzerine bilgi” olarak tanımlayabileceğimizi belirtir. Ancak bu ifadeden felsefenin yalnızca bilgi teorisinden ibaret olduğu anlaşılmalıdır. Felsefenin diğer dalları da bu tanımın dışında değerlendirilemez; örneğin ontoloji ile uğraşan bir filozof da diğer bilgi dallarının verdiği bilgilerden yararlanmak durumundadır.

Öner, bu bağlamda “bilgi üzerine bilgi” ifadesini daha da netleştirmek amacıyla şunları söyler: Bilgi üzerine bilgi derken iki bilginin aynı türden olduğunu söylemek istemiyorum...felsefenin herhangi bir bilgi türüne dayanarak ilerlemesi ifadesinden şunları anlıyorum. Felsefe, herhangi bir bilgi türünün verileri üzerinde veya o bilgi türünün tanıttığı varlık üzerinde düşünmedir. Bu düşünme bir bakıma onların değerlendirilmesidir. Örneğin verilenin hakikat değeri üzerinde durulabilir ya da kullanılan metodun değerlendirilmesi yapılabilir. Söz konusu olan eğer bir bilgi türünün tanıttığı varlık türü ise, o varlık türünün mahiyeti hakkında ya da diğer varlık türlerini de dikkate alarak varlık hakkında değerlendirme yapılabilir.⁵¹ Tüm bu çabalar insandaki hayret ve şüphe duygusunun beraberinde getirdiği bilme arzusunun sonucudur.

Felsefi bilginin bir diğer özelliği filozofun damgasını taşıyor olmasıdır. Tamamen objeye bağlı kalan bilimin objektifliği, felsefede yoktur. Herhangi bir bilim adamı bir keşfi yapmamışsa, başka birisi bir süre sonra aynıını yapabilir, ancak felsefi eser onu ortaya koyan filozofa bağlıdır, yani felsefe sübjektiftir.

Öner bilgi üzerine derin düşünme olan felsefenin zaman zaman irrasyonel ile karşılaştığına, adeta aklın sınırlarına ulaştığına dikkat çeker. Kant’ın “Saf Aklın Tenkidi”nde bu sınırı gösterirken, “Pratik Aklın Tenkidi”nde ahlâk kanalıyla metafiziğe yol açtığını ifade eder.

Necati Öner insanın tabiata yönelerek elde ettiği bilgiler üzerinde derinlikli düşünmesinin, kendini aşan bir varlık bulunduğunu fark etmesine

50 Öner, *a.g.e.*,s.13

51 Öner, *a.g.e.*,s.14

imkan vereceğini belirtir. Öner'e göre insanı inceleyen biyoloji, sosyoloji, psikoloji gibi bilimler insanı incelerken onu bir obje gibi, üniversalitesi içinde ele alırken, sübjektifliğini göz ardı ederek insanı adeta ellerinden kaçırmaktadırlar. Oysaki insanı anlamak için onu sübjektifliği içinde ele almak gereklidir. Çağımızın önemli akımlarından olan existansiyalizmde de görüleceği üzere insan kendisini bu açıdan ele alıp değerlendirdiğinde terkedilmiş, yalnız, ölümün ve yok olmanın eşliğinde olduğunu hissederek, bir sarsıntı geçirir. Bu sarsıntı, korku, bunaltıyla o, varoluşunun şuuruna varır. Bu hal insanı kendisini aşan Mutlak Varlık'la karşı karşıya getirir. İnsanın içinde bulunduğu böyle bir durumda ihtiyacı olan güvenceyi zamansal, dünyevi ve geçici şeyler tam anlamıyla sağlayamaz. İşte insanın yalnızlığının da başladığı bu hal felsefe yapma imkanını hazırlar. Öner, bu imkan Mutlak Varlık'a açılarak kullanılırsa insanı mutluluğa, Mutlak Varlık'a kapalı olarak kullanılırsa insanı bedbinliğe götüren bir felsefenin ortaya çıkacağını ifade eder.⁵²

Bu suretle felsefenin meşguliyet alanını belirleyen, ne tür bir bilgi olduğunu göstermeye çalışan Öner, felsefe tarihinin birbiriyle çelişen düşüncelerle dolu olduğuna, felsefenin mücadele eden fikirlerin çatışmasıyla sürdüğüne dikkat çeker. Hiçbir felsefe, felsefeye son verememiştir. "Felsefeden kurtuluş yoktur. Felsefe yapmak, insanın tabiatı gereğidir, insan adeta buna mecbur edilmiştir."⁵³

Bu anlatılanlar doğrultusunda Öner'e göre "Niçin Felsefe?" sorusunun yanıtlarını da bulabilmek mümkündür. Bunlardan ilki felsefe yapmanın insanın kaçınmayacağı bir faaliyet olmasıdır. İnsan tabiatı gereği, zorunlu olarak felsefe yapar.

İkincisi felsefenin farklı düşünceleri içinde barındırma özelliğiyle insanda hoşgörü fikrinin etken sebebi olmasıdır.⁵⁴ Bu bağlamda başka inanç ve kanaatlere saygılı olmanın, kendi inanç ve kanaatlerine bağlı olmamak anlamına gelmediğini ifade eden Öner, herhangi bir inanç ve kanaate sıkı sıkıya bağlı bir kişinin pekâla hoşgörülü olabileceğine ve hoşgörülü, yani medeni insanı yetiştirmek için de felsefeye ihtiyaç olduğuna dikkat çeker.⁵⁵

Üçüncüsü felsefi düşünce bir problem üzerine eğildiğinde nihai noktada Mutlak bir Varlık karşısında bulunur. O halde felsefe ile Mutlağa açılma

52 Öner, *a.g.e.*, s.15-16

53 Öner, *a.g.e.*, s.17

54 Öner, "Felsefeden Beklediklerim", s.22

55 Öner, "Niçin Felsefe", s.18

yani Allah'a götüren yola girme imkanı vardır. Bu yol ise insanı mutluluğa götüren en sağlam yoldur.

III. D. Felsefi Tutum

Öner, felsefe yapmanın insanın kaçınamayacağı bir faaliyet, tabiatının bir gereği olduğunu vurguladıktan sonra bir bilgi türü olarak felsefenin işlevini belirginleştirir. İnsan tabiatı gereği varolanı tanımak bilmek ister. Bilgiler metod, amaç, varlığa bakış açıları ve dayandıkları kaynağa göre farklılıklar gösterirler. Bu suretle insan hayatını az ya da çok olarak etkileyen din, felsefe, bilim, sanat, günlük bilgi ve okkült bilgi olmak üzere altı tür bilgiden söz edilir. Bu bilgi türlerinin her birinin ayrı işlevi vardır. Felsefi bilginin işlevi ise insanı "felsefi tutum içine sokmaktır."⁵⁶ Felsefi tutum, felsefi bilginin benimsenmesi suretiyle filozofça bir tavır kazanma halidir.⁵⁷

Bu durumda felsefi tutumun ne olduğu ancak felsefi bilginin özellikleri belirtilerek anlaşılabilir. Felsefe özü araştırır; metodik şüphe ve eleştiri bu araştırmanın kipliğini(modalite) teşkil eder. Felsefede bir konu, ait olduğu alt ve üst sınıfları dikkate alınarak bütüncül bir görüşle ele alınır, böylece konunun tabiatının tespiti yapılır. Felsefe karşıt görüşlerin yer aldığı bir bilgi dalıdır. Felsefe tarihi birbirini nakzeden bilgilerle doludur ve felsefe aynı minval üzere sürüp gider. Felsefi bilginin bu çoğulcu niteliği, insanın mutlak bilgiyi elde edemeyeceğinin bir delilidir.⁵⁸

Felsefi tutum öncelikle aklın hakim olduğu bir tutumdur. Bilimsel tutum gibi aklın hakim olduğu başka tutumlar olsa da, felsefi tutum bilimsel tutumdan farklılık gösterir. Bilim özel, dar bir alanda kendine özgü metod ile varolanı incelerken, felsefe bilimin de faaliyet alanını içine alan geniş bir bakış açısı ile bütün bilgi türleri ile ilgilenir. Felsefi tutum başlıca üç özellikle kendisini gösterir.

Felsefi tutum varolana bütüncül bir bakışla bakar: İnsan böyle bir bakış açısıyla bir konuyu ele alırken konunun içinde yer aldığı bütünü, başkaları ile olan ilişkilerini, içinde bulunduğu şartları dikkate alacağı için vereceği hükümde yanlış yapma olasılığını azaltır.

Öner bu bağlamda özellikle insan söz konusu olduğunda bütüncül bakış açısından yoksunluğun doğuracağı problemlere dikkat çeker. İnsan maddi ve manevi yönleri olan ve bu yönleri bir bütün teşkil eden bir varlık olması sebebiyle bu yönlerden birinin ihmal edilmesi pek çok problemi

⁵⁶ Öner, "Felsefi Tutum", s.40

⁵⁷ Öner, "Felsefeden Beklediklerim", s.21

⁵⁸ Öner, "Felsefe ve Toplum", s.28

de beraberinde getirecektir. Çağımızda insanın manevi yönünün ihmal edilmesi insanı her geçen gün insani olandan uzaklaştırmaktadır.⁵⁹

Bütüncül görüşün bir başka faydası ise Öner'e göre bilimlerin gelişmesi ile kaçınılmaz olarak uzmanlık alanlarının gittikçe daralmasının doğuracağı sakıncaları azaltmasıdır.⁶⁰

Felsefi tutum eleştirel bir zihne sahip olmayı sağlar: Eleştiri bir fikrin, bir hareketin değerlendirilmesidir. İyi niyete ve doğru bilgiye dayalı eleştiri, eleştirilenin gelişimi ve olgunlaşmasına hız kazandıran bir güçtür. Öner'e göre eleştirinin gerekliliği yine insanın tabiatı gereğidir. İnsan iyiyi ve doğruyu elde etmek istemesine rağmen, mükemmel olmayıp, eksiklikleri olan bir varlık olduğundan, yanlışlardan kurtulup doğruya ve iyiye ulaşmasında eleştiri, yol göstericiliği sebebiyle önemli bir rol oynar.

Felsefi Tutum Hoşgörülü Olmanın Gereğidir: Felsefi bilginin çoğulcu niteliği insanın dogmatik ve fanatik olmaması gerekliliğini telkin eder.

Düşünce tarihi boyunca yapılan felsefi ve bilimsel etkinliklerin bütünü dikkate alındığında insanın verdiği hükümlerde çoğulculuğun bulunduğu görülür. Bu insanın mutlak bilgiye erişemeyeceği, bilgisinin değişken ve görel olduğu, anlamına gelir. Bu durum insanın özünden, bilgi edinen kişinin kişisel niteliklerinden ve bilgi edinmenin koşullarından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle en kesin bilgiyi veren bilimde bile aynı konuda farklı görüşler bulunmaktadır, beşeri bilimlerde ise bu farklılık, insan sorunlarının karmaşıklığı sebebiyle daha belirginleşebilmektedir.⁶¹

Öner'e göre hoşgörülü olmanın bir gereği de insanın hür bir varlık oluşundan kaynaklanır. Hür varlık seçenekler arasında seçimini kendisi yapan varlıktır. Seçme iradî bir eylemdir ve seçim, seçenekler hakkındaki bilgiye göre olur. İnsanların bilgi düzeyleri, kavrayışları, sezisleri farklı olduğundan, farklı seçimler ve bunlara bağlı farklı eylemler olacaktır. Dolayısıyla farklılıkları ve sebebini bilmek, hür olmamızın farklılıklarımızı oluşturduğunu fark etmek insanı hoşgörülü olmaya sevk edecektir.

Öner'e göre hoşgörü, insanın insanca yaşaması için gerekli bir koşuldur. Bir toplumun fertlerinde hoşgörü yoksa, o toplumun yasaları ne denli demokratik olursa olsun, orada hürriyetçi demokrasiyi yerleştirmek mümkün değildir. Hoşgörünün bulunmadığı yerde bir inanca, bir fikre körü kü-rüne bağlı olma hali olan taassup vardır. Taassup sahibi, kendisinin iştirak

59 Öner, "Felsefi Tutum", s.41

60 Öner, *a.g.e.*, s.42

61 Öner, *a.g.e.*, s.44

etmediği fikir ve kanaatleri hoş görmediği gibi onları şiddet yoluyla yok etmeye hazır bir durumdadır. Taassubun her şekli, ister fikir taassubu isterse ideoloji taassubu olsun, ferdin insanca yaşamasını engellediği gibi, toplumların gelişimini de engeller.

Öner, felsefenin çoğulcu yaklaşımıyla insanı taassuptan uzaklaştırıp hoşgörülü olmayı telkin ettiği görüşündedir. Daha net bir ifadeyle bir tefekkür sonucu hoşgörü duygusunu kazanmanın felsefi bir tutum olduğunu belirten Öner, bu tutuma insanları bilinçli olarak yönlendirmenin felsefenin işi olduğunu vurgular.⁶²

Ancak Necati Öner hoşgörünün önemine değinmekle beraber, sınırsız bir hoşgörünün olamayacağına da dikkat çeker. Mutlak bir hoşgörü hali olmaz. İnsanın insan olmasını sağlayan tabii hakları, dinî, ahlâkî ve millî değerleri vardır. Bunlara saldırı hoşgörü ile karşılanamaz. Zira hoşgörülülük bir kayıtsızlık hali değildir.

III. E. Teknoloji Çağında Felsefenin Önemi

Öner'e göre, bütüncül bir bakış açısı kazanma, eleştirel zihin yapısına sahip olma, hoşgörülü olmanın gerekliliğini kavrama, insanın doğru bilgi elde etme ve iyiye uygun davranabilmesi için gerekli niteliklerdir. Bunları kazanmanın en etkili yolu ise felsefi tutum içine girmektir. Felsefi tutum felsefe öğrenmekle elde edilen bir tutumdur.⁶³ Bu da eğitim öğretim işidir.

Bu sebeple felsefe öğretimi Öner'e göre, bir lüks gibi telakki edilmeyip, gerekliliği göz önüne alınarak ciddiyetle yapılmalıdır. Ciddi ve sağlam bir felsefe öğretimi toplum için kaçınılmazdır. Felsefe öğretimi öğrenciye felsefe tutumu kazandırmayı hedeflemelidir. Felsefe bilmeden ne felsefe yapılabilir ne de felsefi tutum kazanılabilir.⁶⁴

Liselerde Felsefe derslerinin bir yük gibi görüldüğüne dikkat çeken Öner, Felsefe derslerinin verimliliğinde öğretmenin rolünün müfredat programından daha önemli olduğunu ifade eder. Felsefe dersi not alıp, sınıf geçme gibi formel bir amaçla verilmemelidir. Öğretmen öğrenciyi işlediği konu içinde yaşatabilme gücüne sahip olmalıdır ki, bu da o kültürle ve varoluş ile bağ kurabilme anlamına gelir. Bu bağı kuracak olan öğretmenlerdir. Dolayısıyla öğretmen yetiştirme eğitim ve öğretimin temel sorunudur.⁶⁵

62 Öner, "Felsefeden Beklediklerim", s.23

63 Öner, "Felsefi Tutum", s.45

64 Öner, "Felsefe ve Toplum", s.29-30

65 Öner, "1993 Felsefe Kongresini Açış Konuşması", s.492

Öner, felsefi bilginin sırf enformasyondan ibaret kalmaması gerektiğini, böyle olması halinde hiçbir zaman felsefi tutuma ulaşamayacağını özellikle vurgular. Ona göre “bilgi yığını” yetmez, önemli olan kazanılan bilgiyi bir tür hamaliye gibi taşımak değil, onu özümsemek kendi hayatına geçirebilmektir. Bilginin kişinin hayatında yer bulabilmesi için eğitim de gereklidir.⁶⁶

Toplumumuzda felsefenin itibarlı bir yeri olmadığını, hatta felsefe aleyhtarı tutumların olduğunu belirten Öner, bu tutumun felsefeyi yanlış anlamış olmanın bir sonucu olarak düşünür. Felsefenin gerektiği işlevi yapabilmesi için felsefe hocalarının görevi öncelikle bu yanlış anlamayı düzeltmek ve felsefeyi sevdirmek olmalıdır.⁶⁷ Zira felsefi zihniyetin hakim olmadığı toplumlarda kültürün herhangi bir dalında uluslararası değerlere ulaşmak kolay görünmemektedir.⁶⁸

Felsefe geniş bir ufka sahip olduğu ve insanı bütünlüğü içinde ele aldığı için insanı felsefi bir tutumla ele almak her türlü faaliyeti, insan varlığına zarar vermeden yönlendirebilmede yardımcı olacaktır.⁶⁹ Bu sebeple hem bireyler açısından hem de toplumları yöneten ve yönlendirenler açısından -yönetici, politikacı, öğretmen, yazar vs.- felsefi bir tutum kazanmak, insanla ilgili faaliyetlerde olması gerektiği gibi hareket etme imkanı kazandıracaktır. Bu bakımdan Öner mühendislikten edebiyata kadar her fakülte ve yüksekokulda felsefe derslerinin olması gerektiğini düşünür.⁷⁰

Bunların yanı sıra felsefe yapmak bir fikir jimnastiğidir, zihnin gelişmesi için gerekli bir yoldur.⁷¹ Bu durumda “felsefi tutum” felsefe yapanlar için olduğu gibi, diğer bütün kültür alanlarında zihin faaliyetinde bulunanlar için de gereklidir. Filozof kadar bilim adamının, sanatçının, din adamının, politikacının da mesleklerinde başarılı olabilmek için felsefi tutuma ihtiyaçları vardır.⁷²

Özetle, Necati Öner bir toplumun gelişip yükselmesinde felsefenin çok önemli bir rol üstlendiğini ifade ederek, XVII. yüzyıl düşünürlerimizden Katip Çelebi'nin bu durumun farkına vardığını ve bu konuyu “ felsefe tedrisattan kaldırılınca ilimlerin rüzgarı durdu” ifadeleriyle dile getirdiğini belir-

66 Kılıç vd., “Prof. Dr.Necati Öner ile Söyleşi”, 163.

67 Öner, “Felsefe Derneği'nin Birinci Genel Kurulunun Açılış Konuşması”, s.479; Öner, “Teknoloji Çağında Felsefenin Önemi”, s.36

68 Öner, “1993 Felsefe Kongresini Açılış Konuşması”, s.492

69 Öner, “Teknoloji Çağında Felsefenin Önemi”, s. 34

70 Öner, *a.g.e.*, s.35-36

71 Öner, *a.g.e.*, s.35

72 Öner, “Felsefe ve Toplum”, s.29

tir.⁷³ İlerlemiş toplumlarda pozitif ve eleştirel zihniyetin hakim olması ve eleştirinin, “gelişme ve olgunlaşmaya hız veren itici bir güç”⁷⁴ olması sebebiyle, Öner’e göre felsefe öncelikle eleştirel zihniyetin oluşumunda önemli bir rol oynayarak toplumsal kalkınma yolunda bir görev üstlenmektedir.

Başka bir deyişle mevcut zihniyeti aşarak, onu değiştirebilecek yeni bilgileri elde etme ve üniversal kültür alanını genişletebilmede bilim adamları ve düşünörlere büyük rol düşmektedir. Felsefe, çeşitli bilgi dallarının verilerini değerlendirerek hem zihni tatmin edebilme hem de söz konusu bilgilerin gelişimini sağlayarak yeni ufuklar açma fonksiyonunu üstlenebilmek durumundadır.⁷⁵ Dolayısıyla toplumlarda felsefi zihniyetin hakim olması, kültürün herhangi bir dalında uluslararası değerlere ulaşabilme yolunda bir gereklilik olarak hissedilmektedir.

73 Öner, *a.g.e.*, s.30.

74 Öner, “Felsefi Tutum”, s.42

75 Öner, *Felsefeden Beklediklerim*, s.25

Öz

Necati Öner Düşüncesinde Felsefenin Yeri ve Değeri Üzerine

Prof.Dr. Necati Öner, insanın tüm bilinçli eylemleri gibi eğitimin de bilgi sorununa dayandığını düşünür. Ona göre öğretim kurumları, bilgi türlerinden dördünü; bilim ağırlıklı olmak üzere din, felsefe, bilim ve sanatı kazandırmak temel amacı yanında öğrencilere medeni, hoşgörülü bir toplum tesis etmek için eleştirel tutum, zihniyet de kazandırmalıdır. Eğitim ve öğretim yoluyla kazandırılacak tutumların temelindeki değer sisteminin de eğitim faaliyetinde kazandırılması gerektiğini düşünen Öner, bu açıdan milli kültüre önem atfeder. Milli kültür bağlamında dil, düşünce, kültür arasındaki ilişkilere de dikkat çekerek eğitim sisteminde bu hususların göz ardı edilmemesi gerektiğini hatırlatır. O, uygun bir eğitimle milli kültürden çıkıp üniversal olana ulaşmak ve medeniyete katkıda bulunmak gerektiğini vurgular. Öner, zihniyet inşa eden ve birlikte yaşamayı tesis edecek bir faaliyet olarak eğitimin felsefe ile sağlamlaştırılması gerektiğini düşünür. Bu çalışma, yaşamı boyunca eğitime birçok açıdan katkılarda bulunan Prof. Dr. Necati Öner'in düşüncesinde eğitimin yerini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Necati Öner, eğitim, zihniyet, eleştirel tutum, hoşgörü.

Abstract

On The Place and Value of Philosophy in the Thought of Necati Öner

Necati Öner is an intellect who left deep traces in Republican Period Turkish thought with his original studies in the fields of both philosophy and logic. Öner thinks that people have three basic minds namely magical, factual and critical. According to him, apart from these basic mindsets there are "second-degree mentalities" which are acquired afterwards and they can be called "attitudes". Types of thoughts such as scientific mindset, political mentality, philosophical mentality are second-degree mentalities or attitudes since they are acquired depending on time and place. Philosophical attitude is the state of acquiring philosophical manner through adopting philosophical knowledge. Philosophical attitude in which mind is dominant requires a holistic point of view and critical mind. Since factual and critical mind is dominant in advanced societies, Öner draws attention to the importance of embedding philosophical mind in societies.

This study considers the place and value of philosophy in the thought of Necati Öner.

Keywords: Culture, Philosophy, Mentality, Critical Mentality, Attitude.

Kaynakça

- Açıkgenç, Alparıslan, "Necati Öner'in Felsefi Sisteminin Temeli Olarak "Zihniyet" Nazariyesi", *Diriliş Yolunda Türk Düşüncesi Necati Öner'e Armağan*, Ed. B. Yediyıldız, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2013.
- Bolay, Süleyman H., "Necati Öner'in Felsefesi", *Diriliş Yolunda Türk Düşüncesi Necati Öner'e Armağan*, Ed. B. Yediyıldız, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2013.
- Bolay, Süleyman H., "Felsefe Yapmak ve Necati Öner", *Türk Düşüncesinde Gezintiler*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2007.
- Kılıç, Recep vd., "Prof. Dr. Necati Öner ile Söyleşi", *Diriliş Yolunda Türk Düşüncesi Necati Öner'e Armağan*, Ed. B. Yediyıldız, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2013.
- Öner, Necati, "Üç Temel Zihniyet", *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- Öner, Necati, "Millî Zihniyet ve Millî Birlik", *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- Öner, Necati, "İnsanda Öz ve Varoluş", *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- Öner, Necati, "Biçimsel Doğruluk", *Felsefe Dünyası* S.9(1993)
- Öner, Necati, "Kültür", *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- Öner, Necati, "Felsefe ve Toplum", *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- Öner, Necati, "Zihniyet Farklılıkları ve Kültür", *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- Öner, Necati, "Dil", *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- Öner, Necati, "Dille İlgili Bazı Sorunlarımız", *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- Öner, Necati, "Dil Üzerine", *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- Öner, Necati, "Niçin Felsefe?", *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- Öner, Necati, "Felsefeden Beklediklerim", *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- Öner, Necati, "1993 Felsefe Kongresi Açış Konuşması", *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- Öner, Necati, "Felsefe Derneği'nin Birinci Genel Kurulunun Açılış Konuşması", *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.

- Öner, Necati, "Teknoloji Çağında Felsefenin Önemi", *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- Öner, Necati, "Felsefi Tutum", *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- (<https://gustavus.edu/philosophy/answers.php>)